

речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки: розпорядженням КМ України від 22.11. 2010 р. № 2140-р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 230.

26. Про схвалення Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження КМ України від 28.08.2013 № 735-р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 76. – Ст. 2829.

27. Організаційні засади здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: проект Закону України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/NT0622.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0622.html)

28. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсорі: Закон України від 15. 02. 1995 р., № 60/95-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.

29. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР // ВВР. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

УДК 342.5 (477)

Лисенко В. І., здобувач кафедри адміністративно права і процесу НАВС

## Теоретичні підходи щодо визначення змісту правової категорії «діаспора» та її види

В даній науковій статті розкрито теоретичні підходи до визначення поняття правової категорії «діаспора» та наведено класифікації діаспор. Автором запропоновано розуміти поняття «діаспора» як певну сукупність людей, що проживають поза межами історичної території/території народження, які вступають між собою в соціальні відносини для формування організаційних утворень, діяльність яких направлена на збереження та розвиток етнічної ідентичності, соціальний захист в країні перебування, вплив на політичні рішення з метою покращення життя в країні-донорита.

**Ключові слова:** закордонний-українець, діаспора, переселенець, міграція, імміграція.

В данной научной статье раскрыты теоретические подходы к определению понятия правовой категории «диаспора» и приведены классификации диаспор. Автором предложено понимать понятие «диаспора» как некую совокупность людей, проживающих за пределами исторической территории / территории рождения, которые вступают между собой в социальные отношения для формирования организационных образований, деятельность которых направлена на сохранение и развитие этнической идентичности, социальной защите в стране пребывания, влияние на политические решения с целью улучшения жизни в стране-донорита.

**Ключевые слова:** зарубежный - украинец, диаспора, переселенец, миграция, иммиграция.

In this scientific article theoretical approaches to the definition of the legal category of «diaspora» and Classifications diasporas. The author proposed to understand the concept of «diaspora» as a set of people who live outside the historic area/territory of birth, which come together in social relationships to create organizational entities whose activities are aimed at the preservation and development of ethnic identity and social protection in the host country, impact on policy decisions to improve life in the country donorita.

**Keywords:** international, Ukrainian, diaspora, immigrant, immigration, immigration.

**Постановка проблеми.** Збільшення масштабів міграції відбувається паралельно з консолідацією іммігрантських етнічних спільнот. Опинившись на новому місці, переселенці в більшості випадків прагнуть об'єднатися, щоб не тільки вижити, а й зберегти свої звичаї, традиції, мову в чужому для них етнокультурному середовищі.

З цією метою вони або приєднуються до вже існуючих діаспор, або створюють нові. У результаті чого кількість діаспор у світі безперервно збільшується.

**Стан дослідження.** Великий внесок у теоретичне осмислення феномена діаспори внесли такі західні дослідники, як Дж. Армстронг, Р. Брубейкер, М. Дабаг, Дж. Кліффорд, У. Коннер, Р. Коен, У. Сафран, Г. Шеффер, М. Есмаїлі та інші. Питання проблем, пов'язаних з укоріненням діаспоризованих груп піднімали в численних публікаціях, в тому числі і в монографіях, такі вчені як М.А. Аствацатурова, В.І. Дятлов, Т.С. Ілларіонова, З.І. Левін, А.В. Мілітарьов, Т.В. Полоскова, В.Д. Попков, В.А. Тишков, Ж.Т. Тощенко, Т.І. Чаптікова.

**Виклад основного матеріалу.** Діаспори мають серйозний вплив на приймаючі країни. Вони міняють їх демографічну структуру, етнічний і конфесійний склад. Діаспори не тільки зберігають свої традиції, звичаї, обряди, але часто і нав'язують суспільству чужі для нього цінності. Зростає вплив діаспор не тільки на внутрішню, але і на зовнішню політику приймаючих країн, оскільки великі транснаціональні діаспори, що користуються значними фінансовими ресурсами, активно лобюють інтереси тих країн, які ще недавно були для них батьківщиною і з якими вони мають тісні зв'язки.

Як зазначає провідний етнолог С.А. Арутюнов, сьогодні відбувається постійне зростання числа діаспор, їх динамізм, активні економічні, політичні зв'язки, лобізм аж до самих «верхніх щаблів влади» як в країнах «результату», так і в приймаючих країнах, тобто роль їх у сучасному світі переоцінити неможливо [1].

Е.Р. Грігорян зазначає, що діаспори правлять світом, встановлюють міжнародні норми, формують уряд і держави, і, навіть, ставлять завдання створення світового уряду. Вчений вказує, що у широкому сенсі, можна сказати, що останні півстоліття світові процеси проходять при економічному і навіть ідейному домінуванні діаспор [2, с. 3]. Треба відзначити, що така думка має зауваження, так як сьогодні діаспори, безсумнівно, відіграють все зростаючу роль як у внутрішній політиці тих країн, в яких вони мешкають, і які стали для них «другою батьківщиною», так і в світовій політиці, де вони все активніше заявляють про себе як про самостійного гравця. Але говорити про «діаспорізацію світу», напевно, говорити рано, хоча не можна виключати того, що розвиток людства може піти і за таким сценарієм.

В Україні дослідницький інтерес до цієї тематики проявився лише в другій половині 1990-х років. Так як для радянської імперії було характерно територіальне розсіювання народів, і це не сприяло утворенню діаспор [3, с. 1]. Після розпаду СРСР, етнічні групи виявилися відрізними від територій компактного розселення своїх одноплемінників, одночасно виникли умови для вільного пересування людей на пострадянському просторі, що сприяло утворенню потужних міграційних потоків, насамперед з колишніх республік Середньої Азії та Закавказзя. В результаті був запущений процес діаспорізації. Дане явище викликає у деяких вчених велике занепокоєння.

В. Дятлов зазначає, що поява нового елемента в особі діаспор не тільки серйозно ускладнює палітру соціальної структури населення, особливо міський його частини, але неминуче порушує рівновагу, звичний уклад життя, що вносить у суспільство нові механізми розвитку та нові конфлікти. Причому фактори, що викликають до життя це явище, носять довготривалі і глибокий характер і тому його вплив на суспільство не тільки збережеться у подальшому, але й буде посилюватися [4].

В.І. Доброньков та А. І. Кравченко визначають діаспору як частину етносу (чи релігійної групи), яка живе за межами країни свого походження, в нових для себе місцях [5, с. 26].

Треба підкреслити, що, дійсно, поняття «діаспора» ґрунтується на ознаці – відсутність землі, де перебувають корені народи, а також тісні взаємовідносини з батьківщиною, вплив на події в країні народження, і головне підтримання та популяризація мови та культурних традицій.

Р. Коен вважає, що діаспора характеризується розсіяністю у більш ніж двох регіонах, об'єднана «єдиною етнічною свідомістю», зберігає колективну пам'ять про свою батьківщину і прагне рано чи пізно туди повернутися, а також володіє «підвищеною креативністю» [6, с. 68]. При цьому, ми не погоджуємося з твердженням, що для даного терміну характерна ознака «прагне рано чи пізно повернутися на батьківщину», так як дане бажання не характерне для більшості проживаючих за кордоном громадян.

З.І. Левінсеред найважливіших ознак діаспори виділяє здатність протистояти асиміляції і не розчинятися в новому для неї суспільстві. Він зазначає, що етнос або частина етносу, що проживають поза своєю історичною батьківщиною або територією проживання етнічного масиву, що зберігають уявлення про єдність походження і не бажають втратити стабільні групові характеристики, помітно відрізняють їх від решти населення країни перебування, вимушено (свідомо чи несвідомо) підкоряючись прийнятному в ній порядку» [7, с. 5].

Г. Шеффер вважає, що те чи інше іммігрантське співтовариство можна називати діаспорою у випадку, коли воно здатне зберігати свою етнічну або етнорелігійну ідентичність і общинну солідарність і при цьому здійснювати постійні контакти між країною результату і новою батьківщиною через систему транснаціональних мереж [8, с.9].

Незважаючи на широкий діапазон думок, з певною часткою умовності можна виділити три основні підходи до дослідження феномену діаспори: соціологічний, політичний і етнічний.

Відповідно, прихильники «соціологічного» підходу роблять акцент на тому, що в основі змісту терміну діаспора лежить наявність соціальних інститутів, які створюються етнічними та релігійними групами за межами своєї батьківщини. Перебування етнічної спільності людей за межами країни (території) їх походження в іноетнічному оточенні вони вважають дуже важливою ознакою діаспори. Цей відрив від своєї історичної Батьківщини, на їх думку, і утворює ту домінуючу ознаку, без якої просто марно говорити про сутність даного феномена. Тобто діаспора – це не просто «шматочок» одного народу, що живе серед іншого народу, підкреслюють автори статті, це така етнічна спільність, яка має основні або важливі характеристики національної самобутності свого народу, зберігає їх, підтримує і сприяє їх розвитку: мова, культура, свідомість. Не можна назвати діаспорою групу осіб, які представляють певний народ, але вступили на шлях асиміляції, на шлях зникнення їх як гілки даного народу.

Прихильники «політичного» підходу розглядають діаспору як політичне явище. Основний акцент вони роблять на таких категоріях, як «батьківщина» і «політичний кордон», оскільки в їх інтерпретації діаспорами вважаються лише ті етнічні розсіювання, які знаходяться за межами держави результату. Серед вчених найбільш яскравим прихильником політичного підходу є академік В.А. Тишков, який під діаспорою розуміє сукупності населення певної етнічної чи релігійної приналежності, яке проживає в країні або районі нового розселення [9, с. 435]. Не погоджуючись з соціологічними підходами до змісту досліджуваного терміну, особливо він наголошує на тому недоліку, на його думку, він занадто розширений, так як включає всі випадки великих людських переміщень на транснаціональному і навіть на внутрішньодержавному рівнях в історично

оглядній перспективі. Як зауважує вчений, таке визначення діаспори охоплює всі форми іммігрантських громад і не робить різниці між іммігрантами, експатріантами, біженцями, гастарбайтерами і навіть включає старожільчеські та інтегровані етнічні громади (наприклад, китайців в Малайзії, індійців на Фіджі, російських липованів в Румунії, німців і греків в Казахстані). Цей пункт у позиції В.А. Тишкова заслуговує особливої уваги, оскільки він є основним в розбіжностях між прихильниками двох різних підходів до феномену діаспори: політичного та етнічного (соціологічного).

Дослідивши вищевикладені позиції вважаємо, що феномен діаспори може бути обгрунтований, в першу чергу, культурною самобутністю, яка забезпечує життєздатність етнічного організму. Відрив від історичної батьківщини акцентує прагнення на збереження національної культури, сприяння її розвитку, стійкістю до асиміляції.

Очевидно, що не кожна етнічна група виступає в ролі діаспори, і що діаспора є певною стадією розвитку етнічної спільноти, яка відрізняється наступними ознаками: високий рівень згуртованості і консолідації; правове визнання її на території країни постійного проживання; ефективні організаційні форми існування; дієвий соціальний захист своїх членів; активна самоорганізація і самоврядування; повноправне входження в систему вертикальних і горизонтальних відносин в середині і міжнаціональних зв'язків; поступове складання етноеліт.

Треба відзначити, що основою існування і еволюції діаспори виступає колективна етнокультурна ідентичність, з одного боку, і гармонійне включення в інтернаціональний культурний процес, з іншого боку.

Враховуючи всі підходи до розуміння такого багатогранного явища, як діаспора, можна дати йому таке визначення, *діаспора – це певна сукупність людей, що проживають поза межами історичної території / території народження, які вступають між собою в соціальні відносини для формування організаційних утворень, діяльність яких направлена на збереження та розвиток етнічної ідентичності, соціальний захист в країні перебування, вплив на політичні рішення з метою покращення життя в країні-донорі.*

Зміст діаспор на стільки різноманітний, що науковці пропонують різні класифікації щодо даного явища.

Так, С.А. Арутюнов і С.Я. Козлов розрізняють діаспори за часом їх утворення. У групу старих вони включають ті, які існували з давніх часів або Середньовіччя: це єврейські, грецькі, вірменські діаспори в країнах Європи та Західної Азії, китайські та індійські в країнах Південно-Східної Азії. Молодими автори вважають турецькі, польські, алжирські, марокканські, корейські, японські діаспори; новітніми – діаспори, що формуються гастарбайтерами (вихідцями з Палестини, Індії, Пакистану, Кореї) в нафтових державах Перської затоки і Аравійського півострова з початку 1970 -х років.

Британський соціолог, професор університету Уорвік Р. Коен виділяє чотири типи діаспор: діаспори жертви (єврейська, африканські, вірменська, палестинська), трудові діаспори (індійська), торговельні (китайська) і імперські (британська, французька, іспанська, португальська).

Професор Вісконсинського університету (США) Дж. Армстронг при класифікації діаспор виходить із характеру їх взаємодії з мультиетнічною державою, в якій вони влаштувалися. Він виділяє два типи діаспор: «мобілізовані» і «пролетарські». «Мобілізовані» діаспори мають тривалу і складну історію, вони склалися століттями. Ці діаспори мають здатність до соціальної адаптації і тому глибоко вкоренилися в при-

маючи їх суспільства. Як підкреслює Дж. Армстронг, що хоча с точки зору займаного ними положення в суспільстві ці діаспори не перевищують інші етнічні групи мультиетнічності держав, проте в порівнянні з ними вони мають цілу низку матеріальних і культурних переваг. До категорії «мобілізованих» діаспор Дж. Армстронг відносить, насамперед, єврейську діаспору (він називає її архетипичною, тобто істинною, первісною діаспорою) і вірменську. «Пролетарські» діаспори — це молоді, які недавно виникли, особливістю є те, що вони, як зазначає автор, є невдалим продуктом сучасної політики [14, с. 393].

Г. Шеффер виділяє такі типи діаспор:

- з глибокими історичними коренями (сюди відносяться вірменську, єврейську і китайську);
- «дрімаючі» діаспори (американці в Європі і в Азії і скандинави в США);
- «молоді» діаспори (їх утворюють греки, поляки і турки);
- «зароджуючися», тобто, що знаходяться лише в початковій стадії свого становлення (їх тільки починають формувати корейці, філіппінці);
- «бездомні», тобто ті, що не мають «своєї» держави (у цю категорію потрапляють діаспори курдів, палестинців і циган);
- «етнонаціональні» найпоширеніший тип діаспор. Їх характерна особливість в тому, що вони відчують за спиною незриму присутність «своєї» держави;
- «розсіяні» та діаспори, що живуть компактно [10, с. 165].

На наш погляд, наведені класифікації не врахували особливості впливу діаспори на міждержавні зв'язки певних країн, відповідно до цього, їх можна поділити на ті:

- 1) чия ідеологія та практична діяльність впливають на розвиток системи міжнародних відносин на глобальному рівні;
- 2) що справляють вплив на розвиток міждержавних зв'язків на рівні регіонів і груп країни;
- 3) що впливають на розвиток двосторонніх відносин.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутонов С.А. В мире все больше людей, живущих на два дома и две страны // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://noev-kovcheg.1gb.ru/article.asp?n=96&a=38>
2. Григорьян Э.Р. Контуры новой диаспоральной философии / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.perspectivy.info/oukumena/vector/kontury\\_novoiy\\_diasporalnoiy\\_filosofii\\_2009-3-9-29-18.htm](http://www.perspectivy.info/oukumena/vector/kontury_novoiy_diasporalnoiy_filosofii_2009-3-9-29-18.htm)
3. Вишневыский А.Г. Распад СССР: этнические миграции и проблема диаспор // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ons.gfns.net/2000/3/10.htm>
4. Дятлов В. Миграции, мигранты, “нове диаспоры”: фактор стабильности и конфликта в регионе / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/authors/dyatlov/?library=2634>
5. Добренков В.И. Кравченко А.И. Социология / Владимир Иванович Добренков, Альберт Иванович Кравченко. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 536с.
6. Cohen R. Globaldiasporas: Anintroduction // Globaldiasporas /Ed. by R. Cohen.-Second edition. N. Y., 2008. — 219p.
7. Левин З.И. Менталитет диаспоры (системный и социокультурный анализ). — М., 2001. — 170 с.
8. Sheffer G. Diasporapolitics: Athome abroad.- Cambridge, 2003.- 208p.
9. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. М.: Наука, 2003. 544 с.
10. Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике // Диаспоры. — М., 2003. — №1. — С. 162–184.